

FELSEFENİN DRAMATİK TEMSİLİ YA DA DEKORATİF UNSURU OLARAK EDEBİYAT

“Edebî metin felsefe metni olarak okunabilir mi?” sorusuna kalendermeşrep bir cevap verecek olsaydık, bu “Elbette” olurdu. Kuşların uçuşundan ya da hayvanların bağırsaklarından geleceğe dair kehanetler çıkarmanın yanında, edebî bir metinden felsefî çıkarımlar yapmak nedir ki? Hisseyâb olmak isteyenler için, edebî bir metin şöyle dursun, bir prospektüs dahi nice kıssalar içerir. Aynı soruya dakik bir cevap vermemiz gerektiğinde yapmamız gereken iş ise soruyu tahkik etmek, onun unsurlarını ve niyetini anlamak olmalıdır. Sonunda bu işin altından kalkamasak bile, belki edebî ve felsefî metin arasındaki ilişkiye dair eski bir tartışmayı hatırlatarak bu soruşturmaya katkıda bulunmuş oluruz.

Aslında edebî metin ile felsefî metin arasındaki ayrımın kökensel değil de tarihsel olduğunu anlamak için Sokrates öncesi düşünürlerden kalan metinlerin nazım formunda yazıldıklarını, bazen de düpedüz şiir olduklarını hatırlamamız yeterlidir. Örneğin Platon’un kurucu baba olarak andığı Parmenides’in meşhur fragmanı manzum bir rüya anlatısıdır. Şiir ile felsefe arasındaki bu bağa modern zamanlarda dahi şahit olduk. Heidegger’in Hölderlin şiiri hakkındaki felsefî tahlilleri ve hatta kendi poetik ‘savruşu’ ilk akla gelen örneklerdir. Edebî form olarak dramayı ele aldığımızda ise

Northrop Frye

Berkeley ve Hume’un diyaloglarını, Nietzsche ve Sartre’in kurmaca metinlerini hatırlatabiliriz.

Platon’un metinleri, karşılıklı şekilde ilerleyen konuşmaların baskın oluşu nedeniyle, tür olarak ‘diyalog’ ismiyle adlandırılmıştır. Fakat Platon’un metnini asıl karakterize eden diyalog değil dramadır; diyalog ise dramanın bir unsurudur. Erken modern Platon uzmanlarından Tennemann da onun eserlerini “felsefî drama” olarak tanımlar.¹ Platon külliyyatının formu, Tennemann’ın “Platon neden tam olarak bu formu seçti”² sorusuyla birlikte, on sekizinci yüzyılın sonundan itibaren bir soruna dönüşür, ardından azımsanamayacak bir alt literatürün oluşmasına yol açar ve aynı hâliyle bugün dahi yankılanır.

“Platon neden diyalog formunda yazdı?” sorusuna yakından baktığımızda ise aslında bu sorunun öncelikle bir olumsuzlama ihtiva ettiğini görürüz: Felsefenin iddiaya

¹ Wilhelm Gottlieb Tennemann, *System der Platonischen Philosophie*, c. I (Leipzig: Johann Ambrosius Barth, 1792), 126.

² Tennemann, I:126.

ya da önermeye dayalı yazı olduğunu söyleyen Frye, Platon'un 'diyalektik diyaloglarını' felsefe tarihinde 'önermenin ritmini izole etmeye yönelik ısrarlı bir çabanın örneği' olarak anar.³ Modern felsefe anlayışına bu bakışın hükmettiğini bildiğimize göre, bu sorunun Platon'un eserlerinin 'felsefi' metinler olmadığını baştan kabul ettiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla sorunun asıl sorduğu "neden onun da felsefi formda yazmadığıdır". Bu gizli kabuldeki 'felsefi' yazımın ilk örneği tabii ki Aristoteles'in eserleridir: Kraut Platon'u Aristoteles, Aquinas ve Kant ile karşılaştırır ve Platon'un kendi zamanında yaygın olarak kullanılan ve çok geçmeden felsefi hitabın standart tarzı hâline gelecek olan kompozisyon biçimiyle asla iştigal etmediğini tespit eder.⁴ Burada dikkat etmemiz

Mary Margaret McCabe

gereken, 'standart felsefi' yazımın formuyla kastedilenin Aristoteles'in yazım formu olduğudur.

Soruşturmamıza esas teşkil eden sorudaki 'felsefi metin' ibaresiyle neyin kastedildiğini anladığımıza göre, artık Platon'un 'edebî metninin' ne anlama geldiğini soruşturabiliriz. "Diyalogların dramatik ayrıntılarının felsefi amaçlarıyla bir ilgisi var mı?" diye soran McCabe kendi sorusunu dramatik bağlamın, kinayenin, teşhisin argümanlar üzerindeki tesirini göz ardı edersek Platon'un ne yaptığını hakıyla anlayamayız diyerek yanıtlar ve "Bu nedenle Platon'un nasıl yazdığı, ne söylemeye çalıştığından ayrılmaz" sonucuna varır.⁵ Bu bahisteki en dakik okuma ise Hyland'den gelir: "Belki de diyalog biçiminin onu standart felsefi incelemeden farklılaştıran en çarpıcı özelliği, diyaloglarda farklı karakterlerin, farklı konumların, farklı zamanların mevcudiyetidir; velhasıl, birbirini takip etmesi gereken her türlü felsefi tartışmanın meydana gelebileceği dramatik durumun diyaloglar içindeki sunumudur."⁶

Asmis ise *Phaidros*'un bütün diyalogu bağlayan temel temasını, isabetli bir şekilde, *psukhagôgia*⁷ olarak tespit eder⁸ ve Platon'un Sokrates'i nefsleri kılavuzla-

³ Northrop Frye, *Anatomy of Criticism: Four Essays* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2000), 329.

⁴ Richard Kraut, "Plato", içinde *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta, Fall Edition 2017, <https://plato.stanford.edu/archives/fall2017/entries/plato/>.

⁵ Mary Margaret McCabe, "Plato's Ways of Writing", içinde *The Oxford Handbook of Plato*, ed. Gail Fine, Second Edition (New York: Oxford University Press, 2019), 94.

⁶ Drew A. Hyland, *Questioning Platonism: Continental Interpretations of Plato* (Albany, NY: State University of New York Press, 2004), 3.

⁷ Antik Yunanca *psukhê* (nefs) ve *agôgos* (kılavuz) kelimelerinden oluşan bu bileşik kelimeyi 'nefsin çevrilmesi' olarak okuyoruz.

⁸ Elizabeth Asmis, "'Psychagogia' in Plato's 'Phaedrus'", *Illinois Classical Studies* 11, sy 1-2 (1986): 154.

yan bir *psukhagôg* olarak tasvir edişini vurgular.⁹ Asmis'in tespitleri söylem, metin ve *philosophia* ilişkisinin kilit taşının nefsin çevrilmesi olduğunu anlamamıza yeter. Gerçekten de Sokrates âdili, iyiyi ve güzeli öğretmek ya da dinleyenlerin nefslerine nakşetmek amacı taşıyanlar dışında hiçbir söylevi konuşmaya ya da yazmaya değer bulmuyor,¹⁰ aynı zamanda retoriği söylev marifetiyle nefsin çevrilmesi olarak tanım-
lıyordu;¹¹ çünkü söylevin yetisi nefsin çevrilmesiydi.¹²

Platon düşüncesinde nefis (*psukhê*) *philosophia* faaliyetinin hem konusu hem de mekânıdır. *Philosophia* faaliyetinin amacı ise nefsin çevrilmesidir. Dolayısıyla *philosophia* –Platon'dan sonra gelen düşünürlerin felsefeden anladıkları gibi– sadece zihnî, entelektüel, rasyonel bir faaliyet değil, kelimenin aslî anlamıyla¹³ *psişik* bir faaliyettir. Platon'un metinlerinde tarafların karakterler hâlinde tasvir edilmesinin, fikirlerin verili bir bağlam içinde gösterilmesinin, hasılı diyalogların dramatik bir çerçevede sunulmasının sebebi de tam olarak budur: Mesele sadece sözlerde değil, aynı zamanda o sözleri söyleyen kişilerin nefslerinin hâllerindedir. Dramatik unsurlar bize sadece düşünceyi değil, düşünce sahibinin hâlini ve aynı zamanda istihâlesini –hâlden hâle geçişini– de “gösterir”. Hasılıkelam, Platon'un metinlerindeki dramatik unsurlar, *philosophia* faaliyetinin amacı olan nefsin çevrilmesinin *teatral* taklididir.

Söylev marifetiyle nefsin çevrilmesine dair bu antik fikir –kendisini bir sinemacıdan ziyade bir şair olarak tanımlayan– çağdaşımız aziz Tarkovski'de yankılanır.

Tarkovski *Zerkalo* (Ayna) filminde karakterine şöyle söyler: “Şair nefsanî sarsıntıyı tahrik etmekle muvazzaftır, putperestleri beslemekle değil”.¹⁴ Haddizatında Tarkovski'nin “sanatın psişik tecrübe için bir sarsıntı vesilesi –fırsatı– verebileceği[ni]”¹⁵ söylerken ya da “Sanatın tesiri ahlakî ve etik altüst oluşla ilgilidir”¹⁶ derken, sanatın nefsin derinden sarsılmasıyla, onun altüst edilmesiyle, büyük bir

dönüşüm geçirmesiyle ilgili bir faaliyet olduğunu düşündüğü açıktır. Tarkovski hiç de

⁹ Asmis, 157.

¹⁰ Plato, *Phaedrus*, çev. Harold North Fowler, c. 9, Plato in Twelve Volumes c. (Cambridge, MA; London, England: Harvard University Press; William Heinemann Ltd., 1925). Buradan itibaren sadece *Phaidros* olarak Stephanus numarasıyla atfı yapılacak. *Phaidros* 277e-278a.

¹¹ *Phaidros* 261a.

¹² *Phaidros* 271c.

¹³ ‘Psişik’ kelimesinin kökü ‘nefsle ilgili, nefse ait’ anlamındaki Antik Yunanca *psukhikos* kelimesidir.

¹⁴ *Zerkalo*, 1975.

¹⁵ Andrej Tarkovskij, *Sculpting in Time: Reflections on the Cinema*, çev. Kitty Hunter-Blair (Austin: University of Texas Press, 1987), 50.

¹⁶ Tarkovskij, 54.

müphem bir hedeften bahsetmemektedir: “Sanata tahsis edilen işlev –sıklıkla farz edildiği gibi– fikirleri kabul ettirmek, düşünceleri yaymak ya da örnek teşkil etmek değildir. Sanatın gayesi kişiyi ölüme hazırlamak, nefsinin sabanla sürüp tırmıklamak, onu iyiye dönebilir kılmaktır”.¹⁷

Sonuç olarak, *philosophiayı* Platon’un vazettiği haliyle esas alarak söylersek, nefsinin âdile, iyiye, güzele çevirmek hususunda okuyucusunu teşvik eden her edebî metin, felsefî olarak okunabilmek şöyle dursun, bizzat felsefîdir. Ya da eleştirel bir bakışla söylersek, edebî metni bu kriterle felsefî bir okumaya tâbi tutmak Platon’un söylevden temel beklentisine uygun bir iş olacaktır.

KAYNAKÇA

- Asmis, Elizabeth. “Psychagogia’ in Plato’s ‘Phaedrus’”. *Illinois Classical Studies* 11, sy 1-2 (1986): 153-72.
- Frye, Northrop. *Anatomy of Criticism: Four Essays*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2000.
- Hyland, Drew A. *Questioning Platonism: Continental Interpretations of Plato*. Albany, NY: State University of New York Press, 2004.
- Kraut, Richard. “Plato”. İçinde *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, editör Edward N. Zalta, Fall Edition 2017. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2017/entries/plato/>.
- McCabe, Mary Margaret. “Plato’s Ways of Writing”. İçinde *The Oxford Handbook of Plato*, editör Gail Fine, Second Edition. New York: Oxford University Press, 2019.
- Plato. *Phaedrus*. Çeviren Harold North Fowler. C. 9. Plato in Twelve Volumes c. Cambridge, MA; London, England: Harvard University Press; William Heinemann Ltd., 1925.
- Tarkovskij, Andrej. *Sculpting in Time: Reflections on the Cinema*. Çeviren Kitty Hunter-Blair. Austin: University of Texas Press, 1987.
- . *Zerkalo*, 1975.
- Tennemann, Wilhelm Gottlieb. *System der Platonischen Philosophie*. C. I. Leipzig: Johann Ambrosius Barth, 1792.

¹⁷ Tarkovskij, 43.